

Prof. DUŠAN POPOVIĆ,
Herceg-Novi

SAVINSKA DUBRAVA KAO PRIRODNI RESURS HERCEG-NOVOGA

Neposredno povezana s gradom Savinska dubrava, po biljno-geografskom i klimatskom značaju, svojom bujnom vegetacijom, predstavlja »pluća« Herceg-Novoga, kako su je građani nazivali.

Od nekada teško prohodne šume i šikare, Dubrava izrasta u rekreacioni park-šetalište Herceg-Novoga, i dugi niz godina, od 1888. izdašno koristi građanima i brojnim posjetiocima grada.

Prije nego predemo na obradu postavljene teme, moramo konstatovati da je Dubrava danas osjetno degradirana, i zato su njene potencijalne rekreacione vrijednosti nedovoljno korišćene, na što ćemo se ukratko osvrnuti na kraju ovoga rada.

Ovom prilikom želimo da istaknemo potencijalne vrijednosti Dubrave kao rekreacionog park-šetališta, da je pokušamo u osnovnim crtama prikazati u stručnoj obradi: geografski, geomorfološki, klimatski i, naročito, vegetacijski i floristički. što je upravo čini prirodnim resursom Herceg-Novoga, kao i da iznesemo neke izvorne podatke o početnim radovima, još od 1855. godine na uređenju i održavanju Dubrave.

GEOGRAFSKI POLOZAJ

Prostire se krečnjačkim grebenom u pravcu istok — zapad i spaja Herceg-Novi s naseljem Meljine. Padine grebena izdižu se blago, više piramidalno, s najvišom nadmorskom visinom 102 m. Južna padina nešto strmija, sjeverna dosta blaža, veće površine. Površina Dubrave iznosi 40 hektara, a u dužini zahvata 1360 m, sa najvećom širinom 470 m.

Na podnožjima nalaze se južno naselje Savina sa uskom flišnom zonom, istočno Meljine, sjeverno flišna udolina Nemila, nešto jugozapadno grad Herceg-Novi.

KLIMATSKI FAKTORI

Herceg-Novi, s najbližom okolinom, nalazi se pod neposrednim uticajem mora i planinskog zaleđa, što je klimatski od vanrednog značaja, jer more kao akumulator toplote i izvor vodene pare, uslovljava kod nas blage i vlažne zime, topla i sušna ljeta, čime se karakteriše sredozemna klima.

Zavisno od konfiguracije, odnosno ekspozicije terena, klima u pojedinim rejonima pokazuje izvjesnu izdiferenciranost, a što utiče i na biljno-geografsku fizionomiju određenog predjela. Ovakve klimatske karakteristike izražene su naročito u Savinskoj dubravi.

Na sjevernoj padini, zatvorenoj od mora, sa sjevernom ekspozicijom, pod jačim uticajem planinskog zaleđa, biljni pokrivač čini listopadna vegetacija, dok na južnoj, otvorenoj prema moru, prevladuje zimzelena, pod direktnim uticajem sredozemne klime. Prelazni floristički elementi jedne i druge susreću se na istočnoj strani Dubrave.

GEOMORFOLOSKE OSOBINE

Dubrava, već je pomenuto, čini krečnjački greben, i, kao posljednji prema moru, pripada nizu krečnjačkih grebena, koji se, razdvojeni flišnim udolinama, stepenasto prostiru od krečnjačkih masiva Dobroštica (1570 m n. v.) i Radoštaka (1446 m n. v.), podgorina masiva Orjena (1895 m n. v.).

VEGETACIJSKI PRIKAZ

U Savinskoj dubravi uočavaju se dvije vegetacijske zone mediteranske regije.

Južnu padinu karakteriše zimzelena vegetacija.

Za pregledniji prikaz ove vegetacije na mediteranskom zimzelenom pojasu duž naše obale važno je podsjetiti da ona fitocenološki pripada šumskoj zajednici česvine — Orno-Quercetum ilicis (H-ić), a to je zajednica crnog jasena (*Fraxinus ornus* L.) i hrasta česvine (*Quercus ilex* L.). Danas je ova, zbog antropozoogenih i drugih štetnih uticaja, degradirana u teško prohodnu zimzelenu šikaru, tzv. makija, koja floristički odgovara šumskoj zajednici česvine. Fragmentalni ostaci ove šume mogu se i kod nas vidjeti na grebenu Zelencu, zapadno od Herceg-Novoga, na tzv. Ilin-kiti, pa i dva primjerka u Savinskoj dubravi. Tip vegetacije makije danas je jako zastupljen na poluostrvu Luštica i u višim položajima na grebenu Zelencu.

U procesu dalje degradacije postepeno se razvija novi tip vegetacije, tzv. garig kao niske, otvorene i svijetle šikare, sastavljene pretežno od heliofilnih biljnih elemenata. Još u daljem i

dužem procesu floristički sastav postepeno se mijenja pod uticajem izmijenjenih mikroklimatskih i pedoloških uslova. Vegetacija ovog tipa, zvana kamenjara, predstavlja krajnji stadij degradacije vegetacije i zemljišta.

Današnji biljni pokrivač na grebenu Zclencu daje tipičan primjer navedenog razvojnog puta od prvobitnih šuma do kamenjara (šuma — makija — garig — kamenjara).

Uzgod pomenimo da se na osnovu litocenoloških istraživanja, sličan proces sreća i u prelaznom, odnosno nižem submediteranskom listopadnom pojasu. Naime, i ovdje je prvobitni biljni pokrivač bio izgrađen od hrastovih šuma medunca (*Quercus lanuginosa* Thuill.). Ovi su kompleksi šuma zbog ogromne potražnje za gradnju brodova, stratejskih i drugih razloga (uglavnom, za vrijeme turske i mletačke vladavine) sjećom uništene. I, kao što su navedeni fragmenti šumske sastojine česvine do danas sačuvani, tako se danas susreću i fragmenti prvobitne šume medunca, vjerovatno kod nas i u Savinskoj dubravi, u vidu jako razvijenih stabala, kao i u okolini neke crkve iz starijeg perioda (na Sušćepanu), što se objašnjava iz vjerskih razloga. Jednako to važi i za fragmente česvine na Ilin-Kiti (crkva Sv. Ilije).

Inače, hrast medunac, kao sekundarna tvorevina, zastupljen je u cijelom priobalnom pojasu, sve češći dalje od obale. Na osnovu ovih fragmentalnih ostataka mogla bi se indicirati i starost Savinske dubrave, pa analogno tome, i njeno korišćenje u to doba za neki vid rekreacije.

Na južnoj padini Dubrave garig je više zastupljen od makije, kao i inače na užem priobalnom pojasu, iako je njegova iscejepkanost prilično uočljiva sadnjom i gajenjem biljnih kultura i dekorativno-egzotičnog i autohtonog bilja koje čini najljepši ukras naše obale. U višim položajima padine susreću se više listopadni floristički elementi.

Sjeverna padina, otvorena prema planinskom zaleđu, pokazuje drugačiju biljnu strukturu, koju karakteriše listopadna vegetacija. Klimatski i vegetacijski razlikuje se od južne padine.

FLORISTIČKI PRIKAZ

Upoznavanje flore biće ograničeno na elemente šume i šikare i na neke među žbunastim biljem. Za pregledniji prikaz koristićemo se šetnjom po Dubravi, a tu je i topografska karta. Za imena vrsta uzeti su narodni nazivi, a latinski samo kod prvog susreta sa vrstama.

Na prilazu u Dubravu, od zapadne strane, nalazi se drvored starih hrastova medunca. U hladovini pod ovim hrastovim krošnjama dopiru osvježavajući uticaji morskog vazduha s juga i planinskog sa sjevera, što u ljetnim danima privlači brojne posjetioce.

Tu je lociran i motel »Dubrava«. S terase motela pruža se rijetko primamljiv pogled na skoro cijelu okolinu Herceg-Novoga, s juga na ulaz u Bokokotorski zaljev, oivičen sa istočne strane poluostrvom Luštica i zapadne poluostrvima Prevlaka i Kobila (ogranci grebena Zelenca), u vječitom zelenilu makijine vegetacije, na Stari grad, opasan zidinama i kulama, i, na brijegu poviše grada, na tvrđavu »Spanjola«, vjekovni čuvar drevnoga Tvrtkova grada, i dalje sjeverno na planinsko zaleđe.

Svakako da će posjetilac prvim dolaskom poželjeti da se češće nađe pred ovim atraktivnim ulazom u Savinsku dubravu. Odmah na daljem putu produžuje se sa obje strane drvored hrastova. Na lijevoj djelimično je zastupljen u vidu žive ograde veliki vrijes (*Erica arborea* L.), u pratnji kupine (*Rubus fruticosus* L.).

Drvored hrasta završava se sa dva lijepo razvijena zimzelena hrasta česvine, koji podsjećaju na njegovu prvobitnu šumsku zajednicu.

Na brežuljkastom terenu impozantno djeluje Spomenik palim borcima u II svjetskom ratu, do kojega vodi, od zapadne i istočne strane, drvored čempresa (*Cupressus sempervirens* (L.) var. *horizontalis* Gord.). Odavde je takođe divan pogled na primorske pejzaže.

Biljni pokrivač oko Spomenika, pretežno saden, čine: alepski i primorski bor (*Pinus halepensis* Mill. i *P. maritima* Mill.), lemprika (*Viburnum tinus* L.), pitospora (*Pittosporum tobira* Ait.), hrast medunac, maslina (*Olea europaea* L.), čempres, veliki vrijes, inače veoma čest u Dubravi, žukva (*Spartium junceum* L.), grohotuša (*Coluca arborescens* L.).

Lijevo od Spomenika, u sjeni brojnih starih piramidalnih čempresa (*Cupressus sempervirens* (L.) var. *pyramidalis* Nym.), smješteno je gradsko groblje.

Na putu od Spomenika do susjednog brijega, sa crkvom Sv. Ane iz XVI vijeka, prati nas na obje strane gusto zastupljen drvored čempresa, čije se krošnje susreću u formiranju živog tunela. Ovdje, u ovoj vječnoj tišini, ulazeći dalje u Dubravu, posjetilac doživljava rijetke utiske.

Preko puta od ovog brijega prostire se zapadni dio sjeverne padine Dubrave, obrastao šumskom sastojinom bijelog i crnog graba (*Carpinus orientalis* Mill. i *Ostrya carpinia* Scop.), bagrema (*Robinia pseudoacacia* L.) i hrasta medunca, koju prate redovno prisutni veprina (*Ruscus aculeatus* L.) i veliki vrijes.

Od raskršća, savinske staze polaze dalje u Dubravu u tri pravca desnom — podnožjem južne padine kroz Savinsko naselje prema Manastiru, srednjom — hrbatom prema novom stambenom naselju i crkvi Sv. Save iz XV vijeka, lijevom — sredinom sjeverne padine prema Meljinama.

Južna padina pokazuje veoma raznolik biljni pokrivač. Brojno prisustvo agruma ukazuje na najpovoljnije klimatske uslove za njihovu kulturu.

Blizu Manastiru floristički sastav čini: veliki vrijes, primorska smreka (*Juniperus oxycedrus* L.), somina (*Juniperus phoenicea* L.), bušini (*Cistus salvifolius* L.), žukva, mnogo zastupljena na sunčanim terenima i u maju upadljivo djeluje žutom cvjetnom odjećom, širokolisna i sitnolisna mrča ili merslin (*Myrtus communis* L. i *M. c. var. tarentina* L.), drača (*Paliurus aculeatus* Gaertn.). Neke vrste povijuša – lijana, paprata (por. *Polypodiaceae*), mlječike (*Euphorbia* ssp.) i razno prizemno ratišje. Susreću se u višim položajima šumski elementi: medunac, bagrem, koščela (*Celtis australis* L.), lovorika (*Laurus nobilis* L.) i po neki pitomi kesten (*Castanea sativa* Mill.). Česti napušteni ostaci masline i smokve (*Ficus carica* L.) dokaz su njihove ranije kulture.

Prilaz Manastiru predstavlja drvored horizontalnih čempresa, a na platou pred Manastirom japanske kaline (*Lingustrum japonicum* Thunb.), sa Spomenikom strijeljanim bokeljskim rodoljubima u I svjetskom ratu.

Pred ulazak u manastirsko dvorište susrećemo se sa impozantnim rastom piramidalnog čempresa i bora pinije (*Pinus pinca* L.). Manastir, sa dvije crkve, velika iz XVIII vijeka, mala sa freskama, iz XV vijeka, divnom arhitekturom, konakom, bogatom riznicom, stepenastim prilazima, okružen bujnom vegetacijom, predstavlja veoma atraktivan ambijent Savinske dubrave.

Od biljnog pokrivača, pretežno sađenog u vrijeme uređenja Dubrave, brojni su čempresi, borovi, bagremi, lovorika, koščela, brijesti (*Ulmus campestris* L.), leander (*Neurium oleander* L.), jedan usamljeni primjerak cera (*Quercus cerris* L.) i veći broj starih hrastova.

Bliže obali, uglavnom je makija: planika (*Arbutus unedo* L.), širokolisna, uskolisna i obična zelenika (*Phillyrea latifolia* L., *Ph. angustifolia* L., i *Ph. media* L.), tršlja (*Pistacia lentiscus* L.), smrdljika (*Pistacia terebinthus* L.), primorska smreka, divlja maslina (*Olea europaea* L. ssp. *oleaster* Fiori), pukinja (*Juniperus macrocarpa* Sibth. et Sm.), rijetka, česvina, mrča, lovorika, prateće lijanje i ostalo žbunasto i prizemno ratišje.

Izgradnjom novih bolničkih objekata, ovaj biljni pokrivač osjetno je oštećen. Nešto izmijenjenu biljnu fizionomiju, sa listopadnim elementima u višim položajima, pokazuje lijeva strana padine prema crkvi Sv. Save, do koje vodi stepenasta staza, odakle se pruža jedan među najljepšim pogledima Dubrave.

Pozadi manastirskog konaka, na istočnoj strani, zemljište je humidnije i vegetacija dosta bujnija. U sastavu biljnog pokrivača brojno su zastupljeni: vrijes, mrča, primorska smreka, žukva,

bušini, vrsta povijuša, po stijenama visi kositernica (*Ephedra campylopoda* C. A. Mey.), tu su zastupljene i neke vrste paprati.

Na daljem putu sve je više listopadnih elemenata, dominantni u sjevernoj padini. Tu i tamo, ističu se pojedini primjerci veoma razvijenih borova, sađeni u starijem periodu Dubrave.

Ulazimo u sjevernu padinu, čiju biljnu fizionomiju, kako je ranije istaknuto, karakteriše listopadna vegetacija, u florističkom sastavu šumske sastojine bijelog i crnog graba, crnog jasena, hrasta medunca, bagrema, brijesta, lovorike. Posebno se ističe i daje, može se reći, glavno florističko obilježje ovoj padini, pitomi kestren, svakako ovdje sađen.

Među šibljem česti su vrijes i grohotuša, nešto rjeđi mrća, drijen (*Cornus mas* L.) i šibika (*Coronilla emerus* var. *emeroides* Boiss. et Sp.). Upadljivo djeluje bujno razvijena kostrika, rasprostrta, poput zelenog tepiha, po cijeloj padini, njoj se od maja pridružuje brojno zastupljena velika paprat (*Pteridium aquilinum* (L.) Kuhn.).

Ne možemo propustiti da od prizemnog rastiña ne pomenemo jagorčevina (*Primula veris* Huds.), prvi vjesnik proljeća — guste skupine, raskošno se šire po padini i veoma impresivno djeluju u ranim danima proljeća, kada je šuma ogoljela, bez listnog omotača. I, tu je dosta zastupljena, pored jagorčevine, i ivica puzava (*Ajuga reptans* L.), sa upadljivim modrim cvjetovima.

Sve šumsko drveće ove padine ističe se visokim rastom, sa razvijenim krošnjama.

Sa ovim je dat opšti prikaz vegetacije i flore Savinske dubrave.

Treba još ukazati da te brojne staze, u arhitektonskom skladu, krivudavo pružaju, i prijatnom šetnjom dovode posjetioca do nekoliko vidikovaca, odakle su, kao što smo neke upoznali, primamljivi pogledi prema jugu na more i Hercegnovska rivijeru, istoku na masiv Lovćena i sjeveru na planinsko zaleđe koje je, sa svojim grebenima i udolinama, amfiteatralnim položajem, veoma interesantno biljno-geografskom fizionomijom i znatnim potencijalnim turističkim vrijednostima.

NEKI IZVORNI PODACI O PRVIM RADOVIMA NA UREĐENJU DUBRAVE

Podaci, uzeti iz «Knjige pobožnik posjetilaca Manastira», za razdoblje od 1854. do 1934. godine kazuju da je Manastir bio veliki mecena i neimar Savinske dubrave, na čelu sa episkopom Gerasimom Petranovićem.

Na strani 13. hroničar bilježi: «Preosvešteni naš gospodin Gerasim, pokazujući prema ovom Manastiru osobitu svoju brigu

za rad, napredak, blagostanje istoga, osvjedočio je po mnogim djelima, koje ovde iz blagodarnosti, bratstvo Manastira bilježi.

Još godine 1855, kada je dolazio kao protosinđel sa gospodinom episkopom Stefanom Kneževićem, očaran divotom Dubrave, blizu Manastira, pošto je ista travurinom itd. tako zarasla bila da se nije moglo u istu kročiti, dobavi na svoj trošak nekoliko vojnika iz Novoga, te malo raščisti Dubravu i otvori po istoj nekoliko putova. Kasnije, kada je episkop svake godine dolazio u Manastir (napomena — sjedište mu je bilo u Kotoru), i tu po nekoliko mjeseci provodio, sve je dalje dao čistiti Dubravu, praviti sjedala u istoj na svoje troškove, tako da postojeće današnje uređenje Dubrave, trošku i nastojanju njegovom, pravedno pripisuje se.»

Brojnim podacima, hronološki po godinama, detaljno se navode izvedeni radovi, za vrijeme od 1875. do 1888. godine, i tako od prvobitne neprohodne šume i šikare razvija se rekreacioni park-šetalište.

U manastijskom krugu nalazi se spomen piramida s natpisom: »STEDROME UKRASHTELJU DUBRAVE EPISKOPU GERASIMU PETRANOVICU 1888. GODINE.«

Njeno dalje održavanje poslije I svjetskog rata revnosno preuzimaju građani Herceg-Novoga preko Turističkog društva »Savina«, isključivo osnovanog za ovu svrhu.

DANASNJE STANJE DUBRAVE

Kako je na početku istaknuto, Dubravu danas prati niz slabosti. Od ratnog razaranja nije pošteđena, kestenova šuma sjećom prorijedena, uticajem erozivnih procesa osjetno degradirana, a i nekontrolisana stambena izgradnja nanijela je Dubravi prilično oštećenja.

Ali, smatramo da je današnje stanje privremenog karaktera, da će Dubrava, preduzimanjem što hitnijih dendroloških zahvata, sanacionim mjerama i strožim režimom održavanja, doživjeti svoju regeneraciju, i dalje koristiti građanima i posjetiocima grada kao rekreacioni park-šetalište. Takođe, upoznavanjem pomenutih kulturno-istorijskih spomenika, sa istaknutim i daleko poznatim Savinskim manastirom, posjetioci će steći upečatljivije utiske o Savinskoj dubravi.

L I T E R A T U R A

- Armando Oliva: Građa za Floru Boke kotorske — u rukopisu.
- Horvatić Stjepan: Ilustrirani bilinar — priručnik za određivanje porodice i rodova višeg bilja, Zagreb, 1954.
- ***: Šumarska enciklopedija — Leksikografski zavod, Zagreb, MCMLIX.
- Lazarović Mišo: Klimatske osobine Herceg-Novog i njegovog gravitacionog područja, Beograd, 1967.
- Manastir Savina: Knjiga pobožnih posjetilaca Manastira od 1854. do 1934. god.
- Popović — Sterniša: Flora i vegetacija hercegnovskog područja, Herceg-Novi, 1971.
- Simonović Dragutin: Botanički rečnik, Beograd, 1959.

Summary

SAVINSKA DUBRAVA AS A NATURE RESOURCE OF HERCEG-NOVI

Prof. Dušan POPOVIĆ,
Herceg-Novi

Savinska Dubrava (Savina Oak-Grove), directly detached to the town, spreads along a limestone ridge in the east — west direction, covering an area of 40 hectares, 1360 metres long and 470 metres wide.

The ridge of Savina belongs to a range of limestone ridges, which, separated by flysch depressions, gradually line down from Dobroštica (1570 metres above the sea level) and Račostak (1446 metres above the sea level).

The northern slope, which presents the main and larger part of Dubrava, blocked from the influence of the sea, with northern exposition, is characterized by deciduous vegetation under the stronger influence of the mountainous hinterland, while the southern exposed to the sea is prevailingly evergreen with the direct influence of the Mediterranean climate.

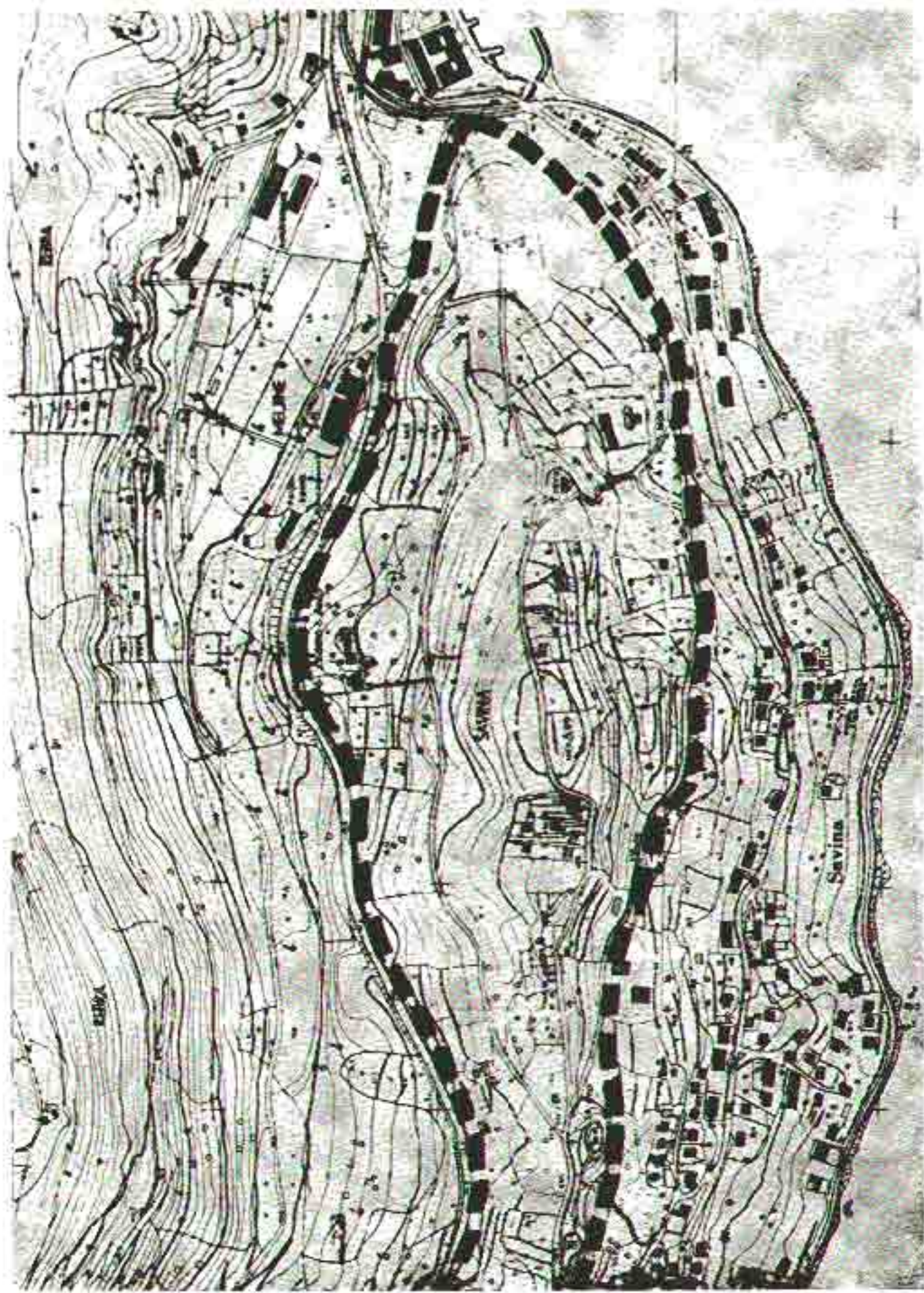
Noticeable climatic influences are reflected in the structure of flora. So that the southern slope is predominantly covered with Eumediterranean flora, the macchia vegetation type, which floristically corresponds to the wood association of evergreen oak (*Quercus ilex* L.). On the Northern slope the dominant elements of the flora are those of the lower Submediterranean belt, and it is the stand of white and dark hornbeam (*Caprinus orivenalis* Mill. and *Ostrya carpinifolia* Scop.) with oak (*Quercus lanuginosa* Thuill.). This slope is particularly characterized by the stand of chestnut trees (*Castanea sativa* Mill.).

Out of the former thick forest and underbush Savinska Dubrava has, since 1888, grown into a recreational park and promenade of Herceg-Novi covered with a harmonical net of numerous winding paths that lead the visitors to several places from which they get attractive views of the nearer and further surroundings of Dubrava.

According to the original data from the library of the Monastery Savina, credit should be given to the former bishop of Boka Kotorska Gerasim Petranović and the brethren of the Monastery for arranging and keeping Dubrava; there is also a memorial stone pyramid to prove this erected in the vicinity of the Monastery in 1888.

We may point out several cultural — historical monuments at Savina and they are: the monument to the freedom fighters killed in World War II, in the west of Dubrava; the St. Ana Chapel from the sixteenth century on the hill next to it; the Chapel of St. Sava in the eastern part above the Monastery; the monument to the patriots shot in World War I, on the plateau in front of the Monastery. In particular there is the Monastery that presents a very attractive setting of Savinska Dubrava with its two churches — the big one from the eighteenth century and the small one, with the frescoes, from the fifteenth century, — its architecture, rich treasury, lush surrounding vegetation.

Due to various negative war and postwar influences Dubrava has declined to some extent, which may be considered temporary. If necessary dendrological actions are made, Savina will, surely, be regenerated.

1) TOPOGRAFSKA KARTA SAVINE

Legend:

- Granica Savinske dubrave
- Staze

2) HRAST MEDUNAC (*Quercus lanuginosa* Thuill.) — obrasno hršljano;
— u blizini crkve Sv. Ane, jedan od ostarih
Savinske vegetacije.

3) RASKRSCE SAVINSKIH STAZA

4) PITOMI KESTEN (Castanea sativa Mill.)

5) MANASTIR SAVINA — sa izrazitim predstavnicima Dubrave —
čempresi (*Cupresus ssp.*) i bor pinija (*Pinus
pinca L.*)